

પ્રાથમિક કક્ષાએ ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખવાના પાઠ્યપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન

પૂજાબેન બી. પટેલ

રીસર્ચ સ્કોલર, શિક્ષણશાસ્ત્ર, સુરેન્દ્રનગર યુનિવર્સિટી, વઢવાણ

સારાંશ

ગુજરાતી ભારત દેશના ગુજરાત રાજ્યની ઇન્ડો-આર્યન ભાષા છે અને મુખ્યત્વે ગુજરાતી લોકો દ્વારા બોલાય છે. તે બૃહદ ઇન્ડો-યુરોપિયન ભાષા કુટુંબનો ભાગ છે. ગુજરાતીનો ઉદ્ભવ જૂની ગુજરાતી ભાષા આશરે ઇ.સ.1100માંથી થયો છે. તે ગુજરાત રાજ્ય અને દીવ, દમણ અને દાદરા-નગર હવેલી કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોની અધિકૃત ભાષા છે, જેમાં વ્યાકરણનું પણ વિશેષ અધ્યયન કરવામાં આવતું જોવા મળે છે. ગુજરાતી વ્યાકરણમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ અને તેને ભણાવતા શિક્ષકોમાં તેને લઈને અનેક મંતવ્યો પ્રવર્તતા હોય છે. તેને તપાસવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સમગ્ર ગુજરાતમાં આધુનિક ટેકનોલોજી Google ફોર્મ દ્વારા પ્રશ્નાવલીઓનું વિતરણ કરવામાં આવી હતી. જેમાંથી 612 પરત આવેલ ઉત્તરવહીઓમાંથી 300 વિદ્યાર્થીઓ અને 300 શિક્ષકોના કુલ 600 ઉત્તરવહીઓનું ચયન કરી નમૂનાઓ મારફતે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યું છે. જેમાંથી મોટા ભાગના શિક્ષકો સંપૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ અને મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ અંશલ સંતુષ્ટ જણાયા છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો: ગુજરાત રાજ્ય, પ્રાથમિક કક્ષા, ગુજરાતી વ્યાકરણ, પાઠ્યપુસ્તક, શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ

1. પ્રસ્તાવતા

શિક્ષણને માનવીના માનવ તરીકેના અસ્તિત્વની સાથે સાંકળવામાં આવ્યું છે. શિક્ષણ વિના માનવી સંભવી જ ન શકે એવી એની દૈહિક રચના રચાયેલી છે. જન્મથી જ માનવીને પ્રાપ્ત થતી શારીરિક સંપત્તિ, એનાં અંગ-ઉપાંગો, એનું મગજ, એની જ્ઞાનેન્દ્રિયો વગેરે એને જીવનભર ટકી રહેવા, વિકસવા, સફળ નીવડવા અને તેમ કરીને એના જીવનની સાર્થકતાનો અનુભવ કરી, તેમાંથી મહત્તમ આનંદ અને સંતોષ મેળવવા જાણે કે એને નિરંતર શીખતા રહેવાની સામગ્રી પૂરી પાડે છે. એ માટે એને અભિપ્રેરણા આપે છે અને એમ કરીને દુનિયાના અન્ય પ્રાણી જાતથી એને એક આગવી ઓળખ આપે છે. આથી જ માનવીને 'એક શીખતા પ્રાણી' તરીકે ઓળખવામાં આવ્યો છે. શાળાનું મકાન, રમતનું મેદાન, ભૌતિક સગવડો, શાળાનું સમયપત્રક, શાળાની કામગીરીનાં ધારાધોરણો, અભ્યાસક્રમ, શિક્ષણ અને પરીક્ષણની પદ્ધતિઓ, પાઠ્યપુસ્તકો અને અન્ય અધ્યયનસામગ્રી, શિક્ષક, આચાર્ય અને અધિકારી વર્ગના અભિગમો વગેરે અસંખ્ય સ્થૂળ-સૂક્ષ્મ બાબતોનો એમાં સમાવેશ થાય છે. ભારતની શાળાઓમાં આ બાબતોની અનેકવિધ અપૂર્ણતાઓ વિદ્યાર્થીના દિલમાં શાળા, શિક્ષક, શિક્ષણ અને તેમ કરીને સમગ્ર વ્યવસ્થા પ્રત્યે અણગમો, અરુચિ, અવિશ્વાસ અને શંકા જ નહિ; પણ શત્રુતાની ઉગ્ર લાગણી જન્માવે છે એ સંશોધનો પરથી જોવા મળેલ છે. આજે ગુજરાતમાં અને ભારતમાં સંસ્થાઓમાં અપાતું ઔપચારિક શિક્ષણમાં વર્ણવેલ અર્થ અનુસારનું શિક્ષણ છે. અગાઉથી નક્કી કરેલો પાઠ્યક્રમ, એના પર લખાયેલાં પાઠ્યપુસ્તકો, તે પરથી તૈયાર કરેલ પરીક્ષાનું માળખું અને એ પરીક્ષાના પરિણામે અપાતું પ્રમાણપત્ર એ ચાર માપદંડો અનુસાર થતો કર્મકાંડ એ આજનું શિક્ષણ છે. એનું જ વ્યવહારમાં અને સમાજમાં ચલણ છે, એનું માન છે અને એ જ શીખનારની કારકિર્દીનું ભાગ્યવિધાતા બળ બની ગયેલ છે. આમ, કોઈપણ અભ્યાસક્રમમાં પાઠ્યપુસ્તક અતિ મહત્વના હોય છે, તેથી પ્રસ્તુત સંશોધન પાઠ્યપુસ્તકોને લગતું કરવામાં આવ્યું છે.

2. સંબંધિત સાહિત્યની સમીક્ષા

- દોંગા (1995), પ્રસ્તુત સંશોધન પરથી જાણવા મળે છે કે પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ અને પાઠ્યપુસ્તક એમ બેવડી ભૂમિકા ભજવે છે. પાઠ્યપુસ્તક વિદ્યાર્થીઓને પોતાની પ્રગતિનો તાત્કાલિક ખ્યાલ આપે છે. પરિણામે સ્વ પ્રતિપુષ્ટિ મળે છે. વિદ્યાર્થીને પોતાની ઝડપે અને પોતાની અનુકૂળતાએ અધ્યયન

કરવાની તક આપે છે. તેજસ્વી વિદ્યાર્થીઓને પોતાની શક્તિઓનો મહત્તમ ઉપયોગ કરવાનો અવકાશ હોય છે.

- **ભટ્ટ (2004)**, પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ગુજરાતી માધ્યમની શહેરી અને અર્ધશહેરી વિસ્તારમાંથી આઠ શાળાઓમાંથી પ્રાયોગિક જૂથ અને નિયંત્રિત જૂથમાં 50-50 વિદ્યાર્થીઓ એમ કુલ 800 વિદ્યાર્થીઓની પસંદગી નમૂના તરીકે કરી હતી. પ્રસ્તુત સંશોધન પૂર્વકસોટી-ઉત્તરકસોટી અને પ્રાયોગિક જૂથ પરિયોજના હેઠળ હાથ ધરવામાં આવ્યું હતું. ઉપકરણ તરીકે સ્વ-અધ્યયન સાહિત્ય અને વસતિ સભાનતા કસોટી તૈયાર કરવામાં આવી હતી. માહિતીનાં અંકશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ માટે પ્રમાણ વિચલન, t-કસોટી અને સહસંબંધાંક જેવી પ્રયુક્તિનો ઉપયોગ કર્યો હતો. જેના તારણોમાં જાણવા મળે છે કે શહેરી અને અર્ધશહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થીનીઓ માટે સ્વ-અધ્યયન સાહિત્ય અસરકારક જણાય છે.
- **કણજરીયા (2005)**, પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નમૂના તરીકે સુરેન્દ્રનગર જિલ્લાનાં લીંબડી અને ચુડા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ સાતનાં વિદ્યાર્થીઓ માંથી શહેરી અને ગ્રામ વિસ્તારના છોકરાઓ અને છોકરીઓના 20-20-20 નાં ત્રણ જૂથો દરેક પ્રયોગ માટે પાડી એમ કુલ 120 વિદ્યાર્થીઓ પ્રયોગ માટે પસંદ કરી ત્રણ સમાન જૂથો માત્ર ઉત્તરકસોટી યોજના હેઠળ પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપકરણ તરીકે વિડિયો કેસેટ, સૂચિત એકમોને અનુરૂપ નિદર્શનનાં સાધનો અને સ્વ-અધ્યયન સાહિત્ય અને ઉત્તરકસોટીની રચના કરી હતી. માહિતીનાં અંકશાસ્ત્રીય પૃથક્કરણ માટે F-મૂલ્ય, t-સોટી અને પિયર્સન સહસંબંધાંક r જેવી અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓ ઉપયોગમાં લીધી હતી. જેમાંથી પ્રાપ્ત તારણો શહેરી વિસ્તારમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે વિડિયો કેસેટ, નિદર્શનનાં સાધનો કરતાં સ્વ-અધ્યયન સાહિત્ય અસરકારક સિદ્ધ થઈ હતી. તેમજ ગ્રામ વિસ્તારમાં છોકરાઓ અને છોકરીઓ માટે વિડિયો કેસેટ, નિદર્શનનાં સાધનો કરતાં સ્વ- અધ્યયન સાહિત્ય અસરકારક સિદ્ધ થઈ હતી.

3. પાઠ્યપુસ્તક એટલે શું?

પાઠ્યપુસ્તક એ લેખિત અથવા મુદ્રિત શૈક્ષણિક સંસાધન છે જે ચોક્કસ વિષય અથવા વિષય પર માહિતી અને સૂચનાત્મક સામગ્રી પ્રદાન કરે છે. પાઠ્યપુસ્તકોનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે શૈક્ષણિક સેટિંગ્સમાં થાય છે, જેમ કે શાળાઓ, કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓમાં, શીખવાની અને શીખવવાની પ્રક્રિયાને ટેકો આપવા માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. પાઠ્યપુસ્તક એ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો માટે માહિતી અને માર્ગદર્શનના પ્રાથમિક સ્ત્રોત તરીકે જોવા મળે છે, જે ચોક્કસ વિષય વિસ્તારને આવરી લેતી સંરચિત અને સંગઠિત સામગ્રી પ્રદાન કરતું હોય છે.

પાઠ્યપુસ્તકની મુખ્ય લાક્ષણિકતાઓમાં નીચેનાનો સમાવેશ થાય છે:

- **વ્યવસ્થિત સંગઠન:** પાઠ્યપુસ્તકો તાર્કિક અને વ્યવસ્થિત રીતે રચાયેલ હોય છે, ઘણીવાર ચોક્કસ અભ્યાસક્રમ અથવા અભ્યાસક્રમને અનુસરીને તેમાં સામાન્ય પ્રકરણો, વિભાગો, શીર્ષકો અને ઉપશીર્ષકોનો સમાવેશ જોવા મળે છે.
- **શૈક્ષણિક સામગ્રી:** પાઠ્યપુસ્તકોમાં માહિતી અને સમજૂતીઓ હોય છે જે શીખવાની સુવિધા માટે રચાયેલ છે અને પાઠ્યપુસ્તકો શિક્ષણ વધારવા માટે વિવિધ શિક્ષણશાસ્ત્રના લક્ષણોનો સમાવેશ કરે છે. આ સામગ્રીમાં વિભાવનાઓ, સિદ્ધાંતો, હકીકતો, ઉદાહરણો, કસરતો, સમસ્યાઓ, ચિત્રોના સ્પષ્ટીકરણો વગેરે શામેલ હોઈ શકે છે.
- **લેખકત્વ:** પાઠ્યપુસ્તકો સામાન્ય રીતે ક્ષેત્રના નિષ્ણાતો દ્વારા લખવામાં આવે છે અથવા સહ-લેખિત કરવામાં આવે છે, તે સુનિશ્ચિત કરે છે કે સામગ્રી સચોટ અને વિશ્વસનીય છે. લેખકની લાયકાત અને વિષયની કુશળતાને સામાન્ય રીતે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.
- **સુસંગતતા:** પાઠ્યપુસ્તકો ચોક્કસ અભ્યાસક્રમના શૈક્ષણિક લક્ષ્યો અને ઉદ્દેશ્યો સાથે સંરેખિત કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવી હોય છે. જે અભ્યાસક્રમ સાથેની તેમની સુસંગતતાના આધારે શિક્ષકો અને સંસ્થાઓ દ્વારા પસંદ કરવામાં આવે છે અથવા સૂચવવામાં આવે છે.

આમ, પાઠ્યપુસ્તકો ઔપચારિક શિક્ષણમાં આવશ્યક સાધન છે, કારણ કે તે વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસના ચોક્કસ ક્ષેત્રમાં જ્ઞાન અને કૌશલ્યો પ્રાપ્ત કરવા માટે એક સંરચિત અને વ્યાપક સંસાધન પ્રદાન કરે છે. તેનો ઉપયોગ સામાન્ય રીતે ગણિત અને વિજ્ઞાનથી લઈને ઇતિહાસ, સાહિત્ય અને સામાજિક વિજ્ઞાન સુધીના વિષયો માટે થાય છે.

4. સંશોધનના હેતુઓ

- પ્રાથમિક કક્ષાએ ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી શિક્ષકોની સંતુષ્ટિનો અભ્યાસ કરવો.
- પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી વિદ્યાર્થીઓની સંતુષ્ટિનો અભ્યાસ કરવો.
- પ્રાથમિક કક્ષાએ ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખવાના પાઠ્યપુસ્તકનું મૂલ્યાંકન કરવું.

5. સંશોધનના પ્રશ્નો

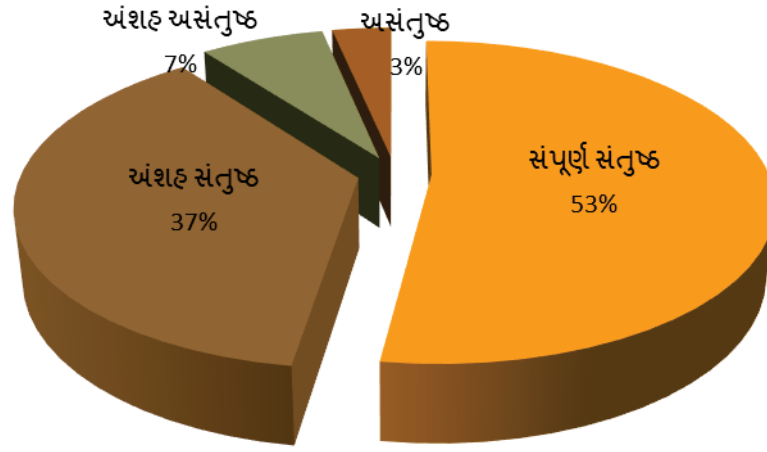
- પ્રાથમિક શાળા કક્ષા ભણાવવામાં આવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો યોગ્ય શિક્ષણ પૂરું પડે છે?
- પ્રાથમિક કક્ષાએ ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી શિક્ષકો સંતુષ્ટ છે કે કેમ?
- પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી વિદ્યાર્થીઓ સંતુષ્ટ છે કે કેમ?

6. સંશોધન પદ્ધતિ અને નિદર્શ પસંદગી

પ્રસ્તુત સંશોધન સર્વેક્ષણ પદ્ધતિથી કરવામાં આવેલ છે જેમાં સમગ્ર ગુજરાતમાં આધુનિક ટેકનોલોજી Google ફોર્મ દ્વારા પ્રશ્નાવલીઓનું વિતરણ કરવામાં આવ્યું હતું. જેમાંથી 612 પરત આવેલ ઉત્તરવહીઓમાંથી 600 ઉત્તરવહીઓનું ચયન કરવામાં આવેલ છે. જેથી પ્રસ્તુત સંશોધનમાં 300 વિદ્યાર્થીઓ અને 300 શિક્ષકોના કુલ 600 નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા છે અને આ નમૂનાઓ મારફતે સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યું છે.

7. શિક્ષકોની સંતુષ્ટિ અંગેનું વિવરણ

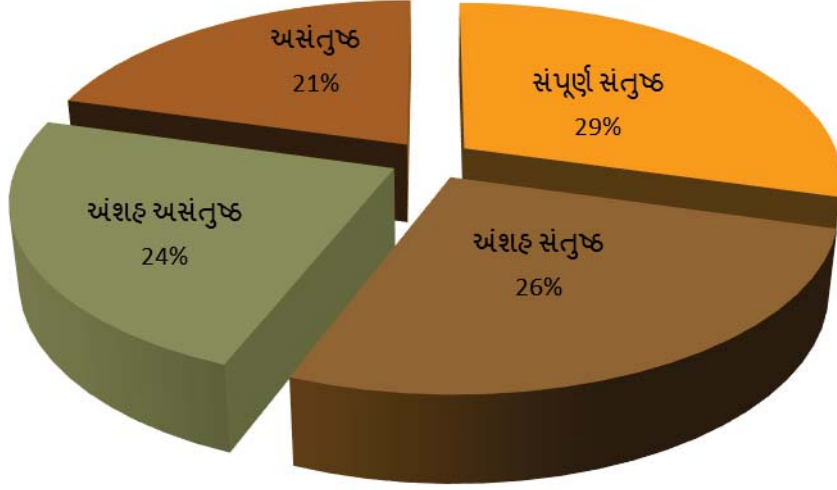
પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો પ્રત્યે શિક્ષકોની સંતુષ્ટિનો આંક દર્શાવતું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે છે.

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે ગુજરાતમાં 53% એટલે કે 314 શિક્ષકો પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો પ્રત્યે સંપૂર્ણ સંતુષ્ટ છે, જ્યારે 37% એટલે કે 224 શિક્ષકો અંશલ સંતુષ્ટ, 7% એટલે કે 21 શિક્ષકો અંશલ અસંતુષ્ટ અને 3% એટલે કે 10 શિક્ષકો ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી અસંતુષ્ટ છે.

8. વિદ્યાર્થીઓની સંતુષ્ટિ અંગેનું વિવરણ

પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓની સંતુષ્ટિનો આંક દર્શાવતું કોષ્ટક નીચે પ્રમાણે છે.

ઉપરોક્ત ગ્રાફ પરથી ફલિત થાય છે કે ગુજરાતમાં સૌથી વધુ 44% એટલે કે 262 વિદ્યાર્થીઓ પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો પ્રત્યે અંશહ સંતુષ્ટ છે, જ્યારે 33% એટલે કે 198 વિદ્યાર્થીઓ સંપૂર્ણ સંતુષ્ટ, 16% એટલે કે 98 વિદ્યાર્થીઓ અંશહ અસંતુષ્ટ અને 7% એટલે કે 42 વિદ્યાર્થીઓ ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી અસંતુષ્ટ જોવા મળે છે.

9. તારણો અને સૂચનો

ગુજરાત રાજ્યમાં પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોના મૂલ્યાંકન અંગે શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓના મંતવ્યો પરથી ફલિત થતા તારણો આ પ્રમાણે છે.

- ગુજરાત રાજ્યમાં પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી મોટા ભાગના શિક્ષકો સંપૂર્ણ રીતે સંતુષ્ટ છે.
- ગુજરાત રાજ્યમાં પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકોથી મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ અંશહ સંતુષ્ટ છે.

આમ, ગુજરાતમાં પ્રાથમિક કક્ષા ભણાવતા ગુજરાતી વ્યાકરણના પાઠ્યપુસ્તકો વિદ્યાર્થીઓની પસંદગીને ધ્યાનમાં રાખીને તૈયાર કરવામાં આવવા જોઈએ.

સંદર્ભગ્રંથો

- Brahmhbhatt, H. P. (2018). પસંદ કરેલી ગુજરાતી તેમજ અન્ય ભારતીય ભાષાઓની શૈક્ષણિક પરિવેશને નિરૂપતી નવલકથાઓનો સાહિત્યિક તેમજ તુલનાત્મક અભ્યાસ (Doctoral dissertation, Maharaja Sayajirao University of Baroda (India)).
- Patel, P. B. (2023). પ્રાથમિક કક્ષાએ ગુજરાતી વિષયમાં વ્યાકરણ શિક્ષણના અધ્યાપન માટે કમ્પ્યુટર કાર્યક્રમની અજમાયશ. Vidhyayana-An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal-ISSN 2454-8596, 9(1).
- ઘાંચી, દાઉદભાઈ અને મૂળશંકર લ. જોષી (2006). શિક્ષણ: શાંતિ-સંશોધનથી શિગા નાઓયા. retrieval on 16-10-2023 from <https://gujarativishwakosh.org/>
- દવે, દર્શિન ચંદ્રકાંત (2016). માધ્યમિક શાળાના વિદ્યાર્થીઓની ગુજરાતી વ્યાકરણમાં થતી ભૂલોનું નિદાન અને ઉપચારનો કાર્યક્રમ. Journal of YTIF (3)
- દેસાઈ, એચ. જી. અને કે. જી. દેસાઈ (1997), સંશોધન પદ્ધતિ અને પ્રવીણિઓ, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ
- પરમાર, એમ. આર.(2010), ધોરણ-8નાં વિદ્યાર્થીઓ માટે સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયમાં પસંદ કરાયેલા એકમો પર સ્વ-અધ્યયન સામગ્રીની રચના અને તેની અજમાયશ. અપ્રકાશિત મહાશોધ નિબંધ. સુરત: વીર નર્મદ દક્ષિણ ગુજરાત યુનિવર્સિટી.